Archetype

Η γήινη υπόσταση της Αρχιτεκτονικής

Τάσης Παπαϊωάννου - 20/10/2023

Στη μνήμη του ακριβού μου φίλου, Νίκου Παναγιωτόπουλου

Κάθε νέο αρχιτεκτόνημα το συνδέει, δίχως αμφιβολία, μια σχέση (φανερή ή όχι) με όλα τα αρχιτεκτονήματα που υπήρξαν πριν απ' αυτό. Σαν κατά κάποιον τρόπο να φέρει μέσα στο γονιδίωμά του συστατικά στοιχεία από χτίσματα του παρελθόντος, που καθόρισαν και τη δική του μορφή. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανήκει σε μια οργανική αλληλουχία, όπου το νέο βλασταίνει πάνω σ' ένα έδαφος σπαρμένο με θραύσματα χτισμάτων όλων των τόπων, όλων των καιρών.

Και είναι οργανική αυτή η σχέση, όπως οργανική είναι και η ζωή που φώλιασε απαράλλαχτη, αλλά και διαφορετική, μέσα στους χώρους της ανθρώπινης κατοίκησης όλους τους προηγούμενους αιώνες. Όσο κι αν προσπαθούμε να δούμε το νέο χτίσμα ξέχωρο στον καιρό του, να προσδώσουμε μια «πρωτοποριακή» κάθε φορά σύλληψη στη νεωτερική μορφή του, πάντα κάτι θα το συνδέει με το χτες. Πάντα μια ρίζα του θα βρίσκεται βαθιά ριζωμένη στο παρελθόν.

Όσο κι αν οι αρχιτέκτονες βαυκαλιζόμαστε ότι το έργο μας ξεχωρίζει λόγω των πρωτόγνωρων και καινοφανών χαρακτηριστικών της μορφής του που το διαφοροποιούν από τα περασμένα, αυτό το ίδιο θα στέκει εκεί έξω να μας διαψεύδει, αποκαλύπτοντας τη χίμαιρα και το άγχος της διαρκούς καινοτομίας που μας διακατέχει. Θα φανερώνει, αντίθετα απ' ό,τι νομίζουμε, πως τα βήματα στην εξέλιξη της τέχνης μας είναι μικρά. «Λίγο λίγο γίνεται η τέχνη», έλεγε ο φίλος μου Νίκος Παναγιωτόπουλος.

Το πόσο αργά αλλάζει -ή, πιο σωστά, μετασχηματίζεται- ο αρχιτεκτονικός χώρος, μόνο αν στρέψουμε το βλέμμα μας στο παρελθόν μπορούμε να το συνειδητοποιήσουμε. Βαδίζοντας ανάμεσα στα ερείπια ενός αρχαιολογικού χώρου, παρατηρώντας τις κατόψεις των χτισμάτων, κοιτάζοντας από κοντά τη συνθετική δομή τους, την έκφραση της ζωής των ανθρώπων στον χώρο εκείνων των μακρινών πολιτισμών, θα δούμε πως ο χρόνος δεν κυλάει τόσο γρήγορα, παρότι μας χωρίζουν πολλές χιλιετίες.

Θα διαπιστώσουμε τις ομοιότητες στην οργάνωση των ιδιωτικών κατοικιών και των δημόσιων κτιρίων, αλλά και στην πολεοδομική συγκρότηση των πόλεων. Θα κατανοήσουμε ότι δεν μας χωρίζει ένα αβυσσαλέο χάσμα, όπως πιθανώς πιστεύαμε, αλλά, αντίθετα, ότι οι εποχές πλησιάζουν παρά απομακρύνονται. Θα δούμε ότι η δυσκολοερμηνεύσιμη έννοια της νεωτερικότητας θα αποκτήσει ενδεχομένως άλλα χαρακτηριστικά, πιο ουσιαστικά, πιο βαθιά, με τη ρήση του Ντελακρουά, «στην τέχνη νέο είναι ό,τι έχει υπάρξει πιο παλιό», να έχει τώρα μεγαλύτερη σημασία.

Ίσως αυτό το προσεκτικό κοίταγμα ανάμεσα στις σκόνες και τις πελεκημένες πέτρες να προσγειώσει λίγο τα όνειρά μας σχετικά με το πόσο έχουμε προχωρήσει «μπροστά» στην τέχνη της Αρχιτεκτονικής. Τα βήματά μας είναι μικρά, αλλά όχι αμελητέα, μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Ίσως να κατανοήσουμε τα στοχαστικά λόγια του Παναγιώτη Μιχελή, όταν έγραφε ότι «η τέχνη που σε κάθε εποχή αργεί περισσότερο απ' όλες τις άλλες να δώσει έργα αντάξια της ιστορίας της, είναι η αρχιτεκτονική. (…) Χρειάζεται να αλλάξουν τα πνεύματα και να ζητήσει η κοινωνία ολόκληρη να βρει στην αρχιτεκτονική και με την αρχιτεκτονική την έκφραση του πολιτισμού της».

Μπορεί έτσι να δούμε το αρχιτεκτόνημα, όχι μόνο ως εντυπωσιακή μορφή που καταπλήσσει ή ως προηγμένη τεχνολογική κατασκευή, αλλά κυρίως ως χώρο που στεγάζει διαχρονικά τη ζωή. Η έκφραση των λειτουργιών, και συνακόλουθα των μορφών των κτιρίων, αναμφίβολα αλλάζει μέσα στο πέρασμα του χρόνου, η ζωή όμως που στεγάζεται σ' αυτά, αν το καλοσκεφτούμε, δεν έχει αλλάξει τόσο δραματικά στην εσώτατη υπόστασή της.

Το ίδιο και η φύση που υποδέχεται την Αρχιτεκτονική, παραμένει η ίδια, αναλλοίωτη σε γενικές γραμμές, παρ' όλες τις καταστροφικές επεμβάσεις που έχουμε επιφέρει πάνω στο σώμα της. Η Αρχιτεκτονική πάντα συνδέεται με τη γη, σε αυτήν αναφέρεται, σε αυτήν πάλι πίσω μετά από χρόνια θα επιστρέψουν τα υλικά της. Η ίδια η φύση επουλώνει τα τραύματά της, ενσωματώνει σταδιακά την Αρχιτεκτονική μέσα στο χώμα, τα φυτά σκαρφαλώνουν σιγά σιγά πάνω της και την αγκαλιάζουν καλύπτοντάς την σαν σάβανο. Η γη είναι την ίδια στιγμή η μήτρα και ο τάφος της μαζί.

Να κάτι που ίσως χάσαμε οι σύγχρονοι αρχιτέκτονες: τη γήινη υπόσταση της τέχνης μας, θαρρείς και κόπηκε μια για πάντα ο ομφάλιος λώρος που τη συνέδεε με το χώμα, τις πέτρες, τα βράχια, τα φυτά, και στέκει εκεί αταίριαστη και ασυμφιλίωτη, ως ξένο σώμα. Γιατί το δύσκολο, ιδιαίτερα στις μέρες μας, είναι να μπορέσεις να συνταιριάξεις το νέο χτίσμα με το τοπίο ολόγυρά του (οποιοδήποτε τοπίο) και το φως του ήλιου που το αναδεικνύει μέσα από τις σκιές που δημιουργεί. Να το βλέπεις να στέκει εκεί, δίχως να τραυματίζει και να προκαλεί.

Το χτίσμα ζει μαζί με τους ανθρώπους που το κατοικούν. Φεύγοντας αυτοί από τη ζωή, πεθαίνει μαζί τους και το χτίσμα, αφού έχασε αυτούς που το ζωογονούσαν και το φρόντιζαν. Η ζωή αφήνει πάνω στην Αρχιτεκτονική το χνάρι τής πιο βαθιάς ουσίας της. Αν λοιπόν αντιληφθούμε τον αρχιτεκτονικό χώρο ως «δοχείο ζωής», τότε ίσως να μη δίνουμε τόση σημασία στη μορφή που αυτός κάθε φορά έχει, αλλά να στεκόμαστε περισσότερο στην ουσία του περιεχομένου του. Και απ' αυτό το περιεχόμενο, δηλαδή τον τρόπο ζωής κάθε εποχής αλλά και κάθε κοινωνικής τάξης, να προσπαθούμε να βγάζουμε τα συμπεράσματά μας και να κρίνουμε πιο σφαιρικά και βαθιά την τέχνη της Αρχιτεκτονικής.

Αρχιτέκτων-ομότιμος καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ